

TIETEEN SUOMEN SUUNTAVIIVAT

KATJA HUUMO

VÄITÖKSENALKAJAISESITELMÄ
HELSINGIN YLIOPISTOSSA
21. TAMMIKUUTA 2006

Olen väitöskirjassani tarkastellut suomen kielen kehittämistä tieteen kieleksi. Oma suomenkielinen väitöstilaisuuteni tänään on hyvä esimerkki siitä, että suomen kieli todella kelpaa tätä nykyä tieteeseen. Vielä kaksisataa vuotta sitten asia ei kuitenkaan ollut näin: 1800-luvun alkupuolella suomen kieltä ei käytetty tieteessä. Esimerkiksi väitöskirjat oli kirjoitettava latinaksi, ja myös itse väitöstilaisuudesta oli selvittävä latinan kielellä. Koska suomen kieltä ei käytetty tieteessä, ei suomenkielisiä tiedesanojakaan ollut olemassa. Myös itse sana *tiede* seipitettiin vasta vuonna 1842.

Kyseinen tilanne selittyy, kun katsoo tarkemmin Suomessa vallinneita olosuhteita. Kun Suomi oli osa Ruotsia, Suomessa oli yksi yliopisto: Turun Akatemia, jonka pääkielenä oli latina. Ruotsin kielen käyttö tieteessä yleistyi niin Tukholmassa kuin

Turussa 1700-luvun puolivälistä lähtien. Samaan aikaan Suomessa asuneen sivistyneistön suomen taito hiipui — eikä moni enää osannut edes niin sanottua kyökkisuomea. Tieteellisiä seuroja maassamme ei ollut, mutta niitä ei ehkä kaivattukaan, koska Suomen tiedemiehet kuuluivat luontevasti vastaaviin seuroihin Pohjanlahden toisella puolella.

Kun Suomi liitettiin Venäjään vuonna 1809, tilanne alkoi pikkuhiljaa muuttua. Entisistä Ruotsin itäisistä maakunnista muodostettiin Venäjän keisarikunnan alainen hallinnollinen yksikkö. Tämän yksikön — eli Suomen — pääkaupunki siirrettiin Turusta Helsinkiin vuonna 1812. Turku tosin pysyi maan suurimpana kaupunkina aina siihen saakka, kunnes se paloi maan tasalle vuonna 1827. Tuli tuhosi pahoin myös Turun Akatemian talon, ja pian tämän jälkeen koko yliopisto siirrettiinkin Helsinkiin.

Suomen ensimmäinen tieteellinen seura oli perustettu Turussa — ennen kohtalo-

kasta tulipaloo. Kyseessä oli kasvi- ja eläinkuntaan perehtynyt Societas pro Fauna et Flora Fennica, joka on yhä olemassa. Seuraavat tieteelliset seurat syntyivätkin sitten jo Helsingissä, johon maan hallinto, tiede ja kulttuuri nyt keskittyivät. 1830-luvulla syntyivät Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Finska Läkaresällskapet eli Suomen Lääkäri-seura sekä Finska Vetenskaps-Societeten eli Suomen Tiedeseura. Nämä silloin vielä uudet tieteelliset seurat näyttelivät pääosaa omassa väitöskirjassani. Seurat perustivat uusia julkaisusarjoja, mikä on luonnollisesti tärkeää myös tieteen kielen kehityksen kannalta: kirjakieli tarvitsee foorumin, jolle sillä voi kirjoittaa.

Tieteellisten seurojen syntyminen ei kuitenkaan tarkoittanut juhlallista lähtölaukausta suomen kielen kehittämiseksi tieteelle kieleksi. Päinvastoin. Seurat ottivat yleiseksi käytännöksi sen, että niiden kokouksissa, esitelmissä ja julkaisuissa käytettiin muita kieliä kuin suomea. Tavallisesti keskustelukielenä oli ruotsi, esitelmät taas pidettiin (ja julkaistiin) ruotsin, ranskan tai latinan kielellä sekä 1800-luvun loppupuolella yhä useammin myös saksan kielellä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura tosin päätti ensi alkuun, että sen pöytäkirjat kirjoitetaan suomeksi, mutta tästä ei käytännössä tullut mitään: edes seuran sihteeri Elias Lönnrot ei pystynyt selostamaan keskustelua yksityiskohtaisesti muulla kuin ruotsin kielellä.

Suomen tieteelliset seurat siis käyttivät alkutaipaleellaan muita kieliä kuin suomea. Näyttää myös siltä, että seurat — ehkä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa lukuun ottamatta — olivat suhteellisen tyytyväisiä tilanteeseen, eivätkä ne ponnistelleet sen puolesta, että suomi kehittyisi tieteen kieleksi. Tähän ei ollut syytä, sillä kaikki Suomen tiedemiehet osasivat vähintään ruotsia ja usein myös muita niin sanottuja sivistyskieliä. Lisäksi valtaosa seurojen julkaisuista

oli suunnattu kansainväliselle yleisölle, joka ei kuitenkaan olisi ymmärtänyt suomea. Kiehtovaa sinänsä, Suomen tieteellisten seurojen parissa ei tällöin vielä pohdittu sitä, kuinka moni kansainvälisestä luki-joista lopulta oikeastaan ymmärsi ruotsia.

Suomen Tiedeseura ja Suomen Lääkäri-seura joutuivat ottamaan yllättäen kantaa suomen kielen asemaan tieteessä, kun niille tarjottiin 1800-luvun puolivälissä julkaistavaksi kahta suomenkielistä kirjoitusta. Toinen käsitteli Kokemäenjoen jäänlähetoaikoja, toinen taas sitä, mikä oli sairauksien »syvin olemus». Kirjoitukset käynnistivät seuroissa kiivaan keskustelun suomen kielen kelpoisuudesta tieteessä sekä siitä, minkälaista tiedettä suomen kielellä ylipäätään voitaisiin tehdä. Sananvaihto oli kipakkaa suomen kielen puolesta ja sitä vastaan, mutta lopulta molemmat artikkelit julkaistiin. Suomen kieli oli raivannut tiensä tieteellisten aikakauskirjojen sivuille.

Tässä kohdassa puhetta olisi hauska sanoa, että »loppu onkin historiaa». Tietysti näin tavallaan onkin, mutta ei ehkä sellaista historiaa, joka valtaosalle läsnäolijoista on koulun penkiltä tuttua. En nimittäin onnistunut löytämään 1800-luvun historiasta sellaista kansallisen Suomen kielen ja kulttuurin voittokulkua, jota historiankirjat niin kovin auliisti tarjoilevat. Sen sijaan löysin katkonaista historiaa, jossa suomen kielen kehitys tieteen kieleksi näyttäytyi epävarmana ja ailahtelevana prosessina.

Samoihin aikoihin, jolloin kaksi mainitsemaani artikkelia julkaistiin, Suomeen annettiin ankara sensuuriasetus, joka kielsi uuden suomenkielisen kirjallisuuden julkaisemisen — paitsi silloin, jos se käsitteli »uskonnollista mielenlennystä» tai taloudellista hyötyä. Vaikka sensuuriasetuksesta pian käytännössä lipsuttiin ja se kumottiin kokonaisuudessaan kymmenen vuotta myöhemmin ja vaikka etenkin 1880-luvulla

suomen kieltä käytettiin yhä useammin tieteellisissä esityksissä, suomen kieli löi läpi tieteen kielenä oikeastaan vasta niinkin myöhään kuin 1920-luvulla. Tarkoitan tällä sitä, että kielestä tuli tällöin tietyllä tapaa itsestäänselvyys: kukaan ei enää erikseen kiinnittänyt huomiota siihen, että esimerkiksi tieteellinen kirjoitus julkaistiin juuri suomen kielellä, että oli perustettu suomenkielinen tieteellinen seura tai että yliopistossa kuultiin suomenkielinen luento tai väitös.

Oman lisänsä keskusteluun oli hieman tätä ennen tuonut ensimmäinen maailmansota, joka oli vakuuttanut monet Euroopassa siitä, että yhden kansakunnan ei saanut antaa nousta muiden kansakuntien yläpuolelle. Tämä päti myös kieleen: yhden kansan kielen pakko-opettelun nähtiin herättävän muissa kansoissa jyrkkää vastenmielisyyttä. Ratkaisuksi esitettiin muun muassa sitä, että kansainvälisessä vuorovaikutuksessa ryhdyttäisiin käyttämään keinokeoisia kieliä, kuten esperantoa ja idoa. Kyseisten, puolueettomina pidettyjen kielten puolesta puhui erityisesti kansainvälinen rauhaliike. Jo 1920- ja 1930-luvulla tunnelmat kääntyivät kuitenkin taas kovin kansallismielisiksi, ja myös Suomessa otettiin kiihkeästi kantaa suomen kielen puolesta. Osassa kannanotoista ruotsi leimattiin jopa hyödyttömäksi välikieleksi, joka loi »kiellettä kiinanmuuria» suomalaisen tieteen ympärille.

Tänä päivänä ollaan tilanteessa, jossa suomi on sujuva tieteen kieli. Suomen kieltä väijyvää peto on tätä nykyä englantia, jonka

käyttöön esimerkiksi Suomen Akatemia usuttaa tutkijoita ahkerasti. Meillä ja muualla on esitetty kysymyksiä, kuinka kauan oma kansalliskieli voi säilyä tieteen kieleinä, kun maailmankieli englantia valtaa jatkuvasti alaa.

Suomen asemasta tieteen kielenä on puhuttu ainakin viimeiset 150 vuotta. Asema ei tänä aikana näytä koskaan olleen itsestäänselvyys. Näkökulmia ovat olleet »oma kansallinen itseymmärrys» ja toisaalta kuuluminen kansainväliseen yhteisöön. Suomalainen tiede ei ole koskaan ollut täysin suomenkielistä. Sinä aikana kun suomea on käytetty tieteessä, sen rinnalla on aina ollut muunkielistä tiedettä, oli se »muu» sitten latina, ranska, saksa, ruotsi tai englantia. Suomea ei ole koskaan ymmärretty — ainakaan laajalti — ulkomailla, joten latinan käyttö 1600-luvulla, ranskan 1800-luvulla ja englannin 2000-luvulla on palvellut samaa päämäärää: tiede on tarvinnut ja tarvitsee yhä kansainvälistä vuorovaikutusta elääkseen.

Kiinnostavaa kyllä, suomen kielen tutkimuksen supermies Emil Nestor Setälä sanoi aikanaan, että kansalliskielet ovat jokaisen kansakunnan pyhää omaisuutta ja että ne on säästettävä siltä räikkäykseltä, johon ne joutuisivat kansainvälisten vaatimusten edessä. Kansalliskieli siis Setälän mukaan rappeutuu, jos se pakotetaan kansainvälisen vuorovaikutuksen kieleksi. Tämä vuonna 1921 esitetty kannanotto tuo kiinnostavan näkökulman myös nykyiseen keskusteluun englannin kielen ylivallasta ja suomen kielen tulevaisuudesta. ■

KATJA HUUMO »Perkeleen kieli» — suomen kieli ja poliittisesti korrekti tiede 1800-luvulla. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 166. Helsinki: Suomen Tiedeseura 2005.

Sähköposti: katja.huumo@helsinki.fi